

MAARİF SALNAMESİLERİNE GÖRE MENTEŞE SANCAĞINDA EĞİTİM-ÖĞRETİM (1898-1904)

Ahmet VURGUN¹

Makale Bilgisi	Özet
DOI: 10.19171/uefad.554131	II. Abdülhamid döneminde modern eğitim sistemi ve kurumlarının gelişimi hız kazanarak tüm ülke çapında yayılmaya başlamıştır. Diğer yandan yapılan bu faaliyetleri ve ülkedeki eğitimin mevcut durumunu ortaya koyan yayınlar da hazırlanmıştır. Bu dönemde eğitimle ilgili hazırlanan çalışmalardan başlıcasını Maarif Salnameleri oluşturur. Bu araştırmada, Maarif Salnamelerindeki bilgilerden hareketle, Menteşe Sancağında bulunan geleneksel eğitim kurumu medreselerle birlikte modern eğitim kurumları olan; ibtidailer, rüşdiyeler ve idadi ile gayrimüslimlerin okulları incelenmiştir. Bu bağlamda mevcut okulların idari ve öğretim kadrosu, dersleri, okulların açılış tarihi hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca eğitim-öğretim faaliyetlerinin ayrılmaz bir bütünü olan ve Menteşe’de bulunan kütüphaneler ve kitap sayıları ile Menteşe Sancağının 19. yüzyıl’ın sonundan 20. yüzyıl’ın başına eğitim durumu tespit edilmeye çalışılmıştır.
<i>Makale Geçmişi:</i>	
Başvuru 05.04.2019	
Kabul 10.11.2019	
<i>Anahtar Kelimeler:</i>	
II. Abdülhamid, Menteşe Sancağı, Maarif, Eğitim, Öğretim.	

EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE SANJAK OF MENTEŞE ACCORDING TO THE EDUCATION YEARBOOKS (1898-1904)

Article Info	Abstract
DOI: 10.19171/uefad.554131	In the period of Abdulhamid II, the modern education system, and institutions developed rapidly and started to spread nationwide. At the same time, official documents such as the Maarif Salnameleri (Education Yearbooks) published for sharing the information about the condition of education in Turkey began to be published. The current study aims to examine madrasahs, the primitive education institutes, and the modern education institutes, İbtidailer and Ruşdiyeler, İdadiler and schools for non-Muslims as recorded in the mentioned official documents. Moreover, information is presented regarding the teachers, administrative staff, lessons, start up dates, libraries, and the number of books in the Sanjak of Menteşe. In this way, the state of education in Menteşe, from the ending of the 19th century until the beginning of the 20th century will be described.
<i>Article History:</i>	
Received 05.04.2019	
Accepted 10.11.2019	
<i>Keywords:</i>	
II. Abdülhamid, Menteşe Sanjak, Maarif, Education, Teaching..	

GİRİŞ

II. Abdülhamid döneminde, vilayetlerde maarif idareleri kurularak eğitim teşkilatı ve sisteminin İstanbul dışında da yaygınlaştırılması için adım atılmıştır. Akabinde ilköğretimden yükseköğretime değin eğitim sisteminde kurumsallaşma gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda ilköğretimde sıbyan mekteplerinin yerini usul-i cedide üzerine eğitim veren ibtidailer almaya başlamış, rüşdiyeler de sayı olarak artmaya devam etmiştir. Ortaöğretimde ise Maarif Nizamnamesinde

¹ Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ahmetvurgun@mu.edu.tr, OrcID: 0000-0002-9148-7285

kurulması hedeflenen ancak sınırlı sayıda açılan idadiler, ülke sathına yayılarak dönemin zirve eğitim kurumu olmuştur. Bu dönemde mesleki eğitim de hızla yaygınlaşmış, artan öğretmen ihtiyacını karşılamak için taşrada pek çok öğretmen okulu açılmıştır. Bundan başka, ıslahhaneler sanayi mekteplerine dönüşmüş ve bazı vilayetlerde ziraat mektepleri açılmıştır. Yükseköğretim alanında ise Darülfünun kalıcı olarak tekrar kurulmuştur. Ayrıca Mülkiye geliştirilmiş, Hukuk Mektebi, Mülkiye Baytar Mektebi, Ticaret Mektebi gibi çeşitli yüksekokullar açılmıştır. Nitekim 20. yüzyılın başına gelindiğinde, ilköğretimden yükseköğretime kadar çok sayıda çeşitli okulun açıldığı bir maarif sistemi oluşturularak nicelik ve nitelik bakımından ülkede ciddi bir birikim meydana gelmiştir. İşte bu birikim, modern Türkiye'nin temellerinin atılmasını sağlamıştır (Kodaman, 1991, s. 37-40; Vurgun, 2018, s. 2).

Bu dönemde kurumsallaşmanın yanı sıra eğitim literatürü bakımından da bir birikim oluşmuştur. Örneğin, okul tarihçeleri hazırlanarak okulların durumuyla mezunları hakkında bilgi içeren kitaplar ortaya çıktığı gibi, eğitimin ülke içerisindeki durumunun tespiti ve planlama faaliyetleri açısından Maarif Nezareti bünyesinde 1893'te istatistik birimi kurulmuştur. Ertesi yıl da 1894-1895 ders yılına ait olmak üzere ilk eğitim istatistiği hazırlanarak bastırılmıştır. Eğitimle ilgili yapılan diğer önemli çalışma ise Maarif Salnamelerinin hazırlanmasıdır (Alkan, 2008, s. 36-41). Bir sene içerisinde meydana gelen gelişmeleri göstermek için hazırlanan ve yıllık anlamına gelen eserlere "salname" denilmekte olup, merkezî yönetim, çeşitli nezaretler, askerî kurum ve vilayetler ile özel kurum ve kişiler tarafından çıkarılan bilgilendirme amaçlı yayınlar olarak kabul edilmektedir (Aydın, 2009, s. 51-53; Pakalın, 1993, s. 105-106). II. Abdülhamid zamanında çıkarılan Maarif Salnameleri, Maarif-i Umumiye Nezareti tarafından 1316-1321 (1898-1904) yılları arasında altı defa neşredilmekle beraber 1320 (1902-1903) yılına ait defter bulunamamıştır. İçerik olarak oldukça zengin olan Maarif Salnameleri; Maarif Nezaretinin tarihçesi, Maarif Nazırları, İstanbul ve vilayetlerdeki ilk, orta ve yükseköğrenimi içeren bütün okulların sayısı, gayrimüslim ve yabancı okullarla ders programları, nizamnameler, vilayet maarif idareleri, müze-i hümayun, matbaa-i amire gibi kuruluşlar, gazeteler, kütüphaneler hakkında ayrıntılı bilgiler içermektedir (Alkan, 2008, s. 41; Birbudak, 2007, s. 304).

Menteşe, Osmanlı Döneminde, Anadolu'nun güneybatısını içine alan bir bölgedir. Günümüzde Muğla vilayetini içine alan bu bölge, antik dönemde Karya adıyla anılmaktadır. Bizans'a bağlı bir eyalet olan Karya bölgesi, 11. yüzyıl'dan itibaren doğudan gelen Türklerle tanışarak 13. yüzyıl'da Türk hâkimiyetine girdikten sonra Mentеше olarak adlandırılmaya başlamıştır. Keza bölgede Mentеше Bey'in önderliğinde Mentешеoğulları adlı bir Türk beyliği kurulmuştur. Mentешеoğulları Beyliğinin merkezi önce Milas daha sonra Peçin olmuştur. Mentеше, 1424'te Osmanlılar tarafından kesin olarak zapt edilmiş ve daha sonra sancak olarak teşkilatlandırılarak sancağın merkezi Muğla'ya taşınmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos seferi sırasında kara ordusunun geçişi için Bozüyük, Muğla ve Marmaris güzergâhıyla kullanılan Mentеше bölgesi, Osmanlı idaresinde faal bir rol

oynamamış ve bu bölgede siyasi, sosyal vb. bakımdan dikkat çekici bir gelişme yaşanmamıştır. Menteşe bölgesinin bu durumunda coğrafi konumu ve işlek bir yol üzerinde olmayışı etkili olmuştur (Kütükoğlu, 2010, s. 11-12; Merçil, 2004, s. 152; Mete, 2004, s. 151). Menteşe bölgesi idari bakımdan; 1450-1737 yılları arasında Anadolu Eyaletine, 1841-1867 yılları arasında Aydın Eyaletine ve 1867-1912 arasında da Aydın Vilayetine bağlı sancak merkezidir. 1918’de müstakil hâle gelen Menteşe Sancağı, 1924’te Muğla vilayetine dönüşmüştür (Sezen, 2006, s. 563). İdari bakımdan dönemlere göre bazı değişiklikler yaşayan Menteşe Sancağı, II. Abdülhamid döneminde mutasarrıflar tarafından yönetilen idari bir birim olup 1315 tarihli Aydın Vilayet Salnamesine göre Muğla merkez olmak üzere, Bodrum, Köyceğiz, Marmaris, Meğri ve Milas kazalarından oluşmaktadır (Aydın Vilayeti Salnamesi (AVS), 1315; Mete, 2004, s.152). Menteşe’nin kazalarından biri olan Meğri’nin adı, 1914 yılında şehit pilot Yüzbaşı Fethi Bey’in adına izafeten Fethiye olarak değiştirilmiştir (Gün, 2006, s. 4).

Tablo 1

20. Yüzyılın başlarında (1903-1904)Menteşe Sancağının Nüfusu (AVS, 1321, s. 420)

Cemaat İsimleri	Nüfus
İslam	153410
Rum	13565
Ermeni	12
Bulgar	9
Musevi	772
Ecnebi	77
Gayrimüslim Kıpti	5
Toplam	167850

YÖNTEM

Bu araştırmada, Maarif Salnameleri üzerinden Menteşe Sancağındaki eğitim durumunun ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu bakımdan çalışma, betimsel bir nitelik taşımaktadır. Bu amaca ulaşabilmek için en uygun araştırma yöntemi nitel araştırmadır. Nitel araştırma, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, alguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” şeklindedir. Başka bir deyişle nitel araştırma, kuram oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 39). Bu bağlamda, çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden tarihsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Tarihsel araştırma, geçmişte meydana gelmiş eylemleri ve olayları tanımlamak, açıklamak ve böylelikle anlayabilmek için verilerin sistemli olarak toplanması ve

değerlendirilmesidir (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2011, s. 534). Yani var olan, betimlenerek tespit edilmeye çalışılmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, tarihsel araştırmanın sıklıkla kullandığı yöntemlerden doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi veren yazılı materyallerin analiz edilmesidir. Nitekim tarihçiler, elde ettikleri belgeleri belirli bir formatta birbirleri ile ilişkilendirerek ilgili kültür ve medeniyete ilişkin bütüncül bir görüntü elde etmek için uğraşırlar (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 187). Dokümanlar, nitel araştırmalarda veri toplama kaynağı olarak toplumsal kayıtlar, bireysel yazılar, popüler kültür dokümanları, görsel dokümanlar ve fiziki materyallerle sanat eserleri olarak nitelendirilir. Her tür doküman, problem sorusuna bağlı olarak anlamın ortaya çıkmasına, belirsizliklerin ortadan kalkmasına ve problem sorusunun keşfedilmesinde araştırmacıya yardımcı olur ve fırsatlar sunar (Merriam, 2013, s. 155).

Araştırma verilerinin toplanması sürecinde ilk olarak konu ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Buradan hareketle, dönemin eğitim sistemi ve kurumları kategorik olarak ele alınarak dönemin Menteşe Sancağı ve buradaki eğitim durumundan bahseden eserler incelenmiştir. Araştırmanın konusunu oluşturan temel bilgilere ise II. Abdülhamid döneminde özel olarak çıkartılan maarif salnamelerinden ulaşılmıştır. Osmanlı Türkçesiyle yazılı olan bu eserler okunarak günümüz harflerine çevrilmiştir. Elde edilen verilerin geçerliği ve güvenilirliğini kontrol etmek için tarihsel araştırma yönteminin temel unsurlarından olan haricî ve dâhilî tenkit yöntemine başvurulmuştur.

Verilerin Çözümlemesi

Bu çalışmanın verileri doküman analizi kullanılarak elde edilmiştir. Betimsel analizde önce, elde edilen veriler mantıklı ve anlaşılır bir biçimde betimlenir. Daha sonra, yapılan bu betimlemeler yorumlanır; varsa neden sonuç ilişkileri incelenir ve birtakım sonuçlara ulaşılır. Ortaya çıkan temaların ilişkilendirilmesi, anlamlandırılması ve ileriye yönelik tahminlerde bulunulması işlemleri de araştırmacının yapacağı yorumlar arasında yer alabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 224). Bu bağlamda, araştırma sonucunda elde edilen veriler tematik olarak sınıflandırılmıştır. Salmeler, istatistik konusu kapsamında yer aldığı için sayısal veriler, öğrenci sayısı, dersler ve öğretim kadrosu ile ilgili gerekli olan yerlerde frekanslar verilerek elde edilen bilgilerin daha rahat anlaşılması için tablolar oluşturulmuştur. Ardından başlıklara ayrılan bütün bu bilgiler yorumlanmıştır.

BULGULAR

Maarif Salmelerinden Menteşe Sancağı ile ilgili elde edilen veriler; Medreseler, İbtidailer, Rüşdiyeler, İdadi, Gayrimüslim Okulları ve Kütüphaneler şeklinde başlıklara ayrılmıştır.

Medreseler

İslam eğitim sisteminin temel kurumu olan medrese, orta ve yüksek seviyede eğitim-öğretim yapılan bir müessesedir. Osmanlı eğitim sistemi içinde bakıldığında ise medreselerde; dinî bilimlerle pozitif bilimleri aynı çatı altında toplayan bir eğitim kurumu olarak, askerî hizmetler dışında devletin ihtiyaç duyduğu her çeşit elemanı yetiştiren bir müessese şeklinde vazife görmüştür. Sıbyan mektebinden sonra devam edilen medrese, İslami kimliği nedeniyle sadece Müslümanların devam ettiği bir eğitim kurumudur. Genellikle tek katlı bir avlu etrafında derslane ve çevresindeki odalardan ibaret olan kâgir yapılardan oluşmuştur. Medreselerin eğitim dili Türkçe olup öğretim yöntemi olarak genellikle takrir yolu kullanılmıştır. Haftanın beş günü derslerin işlendiği medreselerde (salı ve cuma günleri tatildir) üç aylarda tatil verilmektedir. Bu sürede de ihtiyaç sahibi olan medrese talebeleri, özellikle Ramazan ayında kasaba ve köylere dağılarak bu bölgelerde imam-hatiplik, vaizlik yaparak hem gelir elde etmişler hem de halkla bütünleşmişlerdir. Cerre çıkma olarak adlandırılan bu uygulama ile medreseler, bir nevi halk eğitim merkezi görevi de üstlenmiştir. Bu dönemde medreselerin, varlığını devam ettirmekle birlikte ihmal edildiği, ıslahı ve modernleştirilmesi için herhangi bir girişimde bulunulmadığını da belirtmek gerekir. Keza II. Abdülhamid döneminde eğitimde modernleşmenin başlıca bir hedef olduğu, modern eğitim kurumları inşa etmek ve bunu toplumsal yapıyla bütünleştirmenin amaçlandığı görülmektedir (Baltacı, 1996, s. 469; İpşirli, 2003, s. 327-332; Mardin, 1994, s. 71; Vurgun, 2018, s. 51).

Menteşe Sancağında bulunan medreselere Maarif Salnamelerinden ulaşılabilmekte olup; medresenin bulunduğu kaza, medrese ismi, yeri, müderrisi, öğrenci sayısı ve medresenin banisi yer almaktadır. Buna göre Mentşe Sancağı dahilinde bulunan medreseler Maarif Salnameleri esas alınarak aşağıdaki tabloda sunulmuştur (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (SNMU), 1316, s. 914-919; Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (SNMU), 1317, s. 1014-1019; Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (SNMU), 1318, s.1130-1133; Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (SNMU), 1319, s. 426-429; Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (SNMU), 1321, s. 377-378):

Tablo 2.
Menteşe Sancağı Genelindeki Medreseler

Kaza	Medresenin İsmi	Mahalli	Müderris	Talebe Aded ²	Medresenin Banisi
Muğla	Kurşunlu	Çarşıda	Hacı Mehmet Efendi	12	Batık Hacı Ahmet Efendi
Muğla	Şeyh	Şeyh Mahallesi	Müftü Bekir Efendi	27	Tavaslızade Osman Ağa
Muğla	Halil	Bali Hoca	Halil İbrahim Efendi	35	İane İle
Muğla	Pazar Camii	Cami Yanında	Hacı Kazım Efendi	25	Etmekçi Hacı Mustafa
Muğla	Kurban Medresesi	Emir Küçük	Mustafa Efendi	12	Bayırlı Hacı Ahmet
Muğla	Tüccar hoca	Hacı Rüstem	Halil İbrahim Efendi	23	Hacı Mehmet Efendi
Muğla	Cerhan	-	Hasan Efendi	18	Hacı Osman Ağa
Muğla	Konyalı	Emir Küçük	Ahmet Efendi	18	Hacı Fevzi Efendi
Muğla	Camii Kebir	Camii Kebir	Ahmet Efendi	-	Kahraman Bey
Muğla	Yeni Medrese	Bozüyük Nahiyesi	Hacı Süleyman Efendi	27	Hacı Molla Hasan
Muğla	İsmail Efendi	Leyne Karyesi	İsmail Efendi	30	Bekir Kâhya oğlu Ahmet
Muğla	Hüseyin Efendi	Leyne Karyesi	Hüseyin Efendi	10	Hacı Hüseyin Efendi
Muğla	Leyne	Leyne Karyesi	Mehmet Efendi	10	Mehmet Efendi
Muğla	Hacı Başlar	Hacı Başlar Karyesi	Ahmet Efendi	18	İane ile
Muğla	Piri Bey	Giybe Karyesi	Hüseyin Efendi	17	Piri Bey
Muğla	Bilal Camii	Ahi Karyesi	Halil İbrahim Efendi	17	Hacı Ali Ağa
Muğla	Osman Efendi	Ula Nahiyesi	Hafız Mehmet Efendi	80	Hacı Halil Ağa
Muğla	Akça Çam	Gülcek karyesi	Hacı Hüseyin Efendi	18	Hacı Hüseyin Efendi
Muğla	Kıroba	Kara Yurtlan Karyesi	Hüseyin ve Osman Efendiler	178	İane ile
Muğla	Yerkesiği	Yerkesiği Karyesi	İsmail Efendi	27	İane ile
Milas	Belen Camii	Çarşı Cıvarı	Müftü Rüşdü Efendi	108	Hacı Mehmet Said Ağa
Milas	Ağa Camii	Hükümet Cıvarı	Yusuf Efendi	127	Hacı Aziz ağa
Milas	Camii Kebir	Hacı Bedreddin Mahallesi	Ali Efendi	34	Abdurrahman Ağa
Milas	Kurşunlu	Burgaz Mahallesi	-	-	Firuz bey
Milas	Mandalina	Çarşı Cıvarı	Mehmet Efendi	59	Ömer Ağa
Meğri	Eldirek	Eldirek Karyesi	Müftü Hüseyin Efendi	354	Müftü Merhum Mustafa Efendi
Megri	Batlangıç	Batlangıç Karyesi	Ramazan Efendi	43	Müderris Ramazan Efendi
Megri	Ören	Ören Karyesi	Yusuf Efendi	78	Hacı Halil ve Yusuf Efendiler
Megri	Töpler	Seydiler Karyesi	Halil Efendi	97	İane ile
Megri	Kele	Seydiler Karyesi	Hafız İbrahim Efendi	36	Derviş Mustafa Efendi
Megri	Hamid Efendi	Seydiler Karyesi	Hamid Efendi	32	İane ile
Megri	Zeyve	Zeyve Karyesi	Arab Ali Efendi	114	İane ile
Megri	Karadere	Karadere Karyesi	Hasan Efendi	51	İane ile
Megri	Kayacık	Kayacık Karyesi	Bekir Efendi	10	İane ile
Megri	Dodurga	Dodurga Karyesi	İbrahim Efendi	-	İane ile
Megri	Döger	Döger Karyesi	İbrahim Efendi	17	İane ile
Megri	Süleyman Efendi	Bırnaz Yaylası	Süleyman Efendi	10	İane ile
Megri	Gerişburnu	Gerişburnu	-	-	İane ile
Bodrum	Mustafa Paşa	Çarşıda	Müftü-i belde Mehmet Hilmi Efendi	53	Kızıl Hisarlı Mustafa Paşa
Bodrum	-	Kasabada	-	-	İane ile

² Talebe adedi 1318 tarihli Maarif Salnamesine göre sunulmuştur.

Yukarıdaki tabloya göre, Menteşe Sancağı genelinde toplam 40 medrese kayıtlı olup bu medreseler Muğla, Milas, Meğri ve Bodrum kazaları ile buralara bağlı nahiye ve köylerde bulunmaktadır. Sancağın merkez kazası olan Muğla’da 20 adet medrese, kaza merkezindeki mahalleler ile nahiye ve köylerde yer almaktadır. Muğla dışında en çok medresenin Meğri kazasında bulunduğu anlaşılmaktadır. Meğri kazasındaki 13 medresenin tamamının köylerde olduğu dikkati çekmektedir. Kazalar içerisinde Meğri’yi 5 medrese ile Milas ve 2 medrese ile Bodrum kazası takip etmektedir. Menteşe Sancağında bulunan medreselerde birer müderris görevli olup medreselerin 25 tanesi şahıslar tarafından, kalan 15 tanesi ise halkın yardımıyla inşa edilmiştir. II. Abdülhamid döneminde Menteşe Sancağındaki medreselerin daha sonra da varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Nitekim II. Meşrutiyet döneminde Menteşe’nin durumuyla ilgili ayrıntılı bilgiler içeren Ali Rıza Bey’in raporuna göre, Menteşe dahilinde geleneksel eğitim-öğretim metodlarının uygulandığı 34 medrese bulunmaktadır. Medreseler ile ilgili Cumhuriyet’in ilanından bir sene önce hazırlanan Sıhhiye Müdürü Doktor Esad Efendi’nin raporunda da sancak genelinde 32 medrese kayıtlı olup bunların büyük bir kısmının bir kattan ibaret ve bir sıra üzerine düzenlenmiş odalardan oluştuğu ifade edilmiştir (Ali Rıza Bey, 2010, s. 72; Doktor Esad, 2012, s. 72).

İptidailer

Yazı yazılan ve Kur’an-ı Kerim öğretilen yer manasına gelen mektep, Osmanlı eğitim tarihinde “sabi” adı verilen beş-altı yaşındaki kız ve erkek çocukların okutulması amacıyla açılan ilköğretim kurumu olarak nitelendirilir (Ergin, 1977, s. 82). Genel olarak eğitim literatüründe mahalle veya sıbyan mektebi olarak adlandırılan bu okulların yaygınlaşmasında, ailelerin çocuklarına dinî bilgilerin öğretilmesi isteği etkili olmuştur (Gelişli, 2002, s. 45). Sıbyan mektepleri, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile düzenlenmiş ve 1869’dan sonra geleneksel mekteplerin yanında iptidai mektep denilen ve usul-i cedid yöntemiyle eğitim veren okullar da açılmıştır (Akyüz, 2011, s. 209; Alkan, 2010, s. 26). Bu çalışmanın zaman aralığını oluşturan II. Abdülhamid dönemi, “iptidailer dönemi” olarak adlandırılmış (Alkan, 2008, s. 34) ve devletin hemen hemen bütün yerleşim birimlerine iptidailer açılmıştır. Bu mekteplerde, yeni öğretim metodu olan usul-i cedid üzere eğitim gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Gündüz, 2013, s. 87). Nitekim dönemin sonlarına gelindiğinde iptidai kavramı oldukça yaygınlaşmış, bütün ilkokullar mahalle mektepleri dahi iptidai olarak adlandırılır hale gelmiştir. Bundan dolayı geleneksel eğitim veren okullarla yenilerini ayırt etmek için mahalle mekteplerine usul-i atika üzere iptidai mektebi, açılan yeni okullara da usul-i cedide üzere iptidai mektebi denilmiştir (Somel, 2010, s. 146).

II. Abdülhamid döneminde yayınlanan Maarif İstatistiğine göre Menteşe Sancağında, 246 iptidai mektep bulunmaktadır. Bunlardan 35’inde usul-i atika, 211’inde ise usul-i cedide üzere öğretim gerçekleştirilmektedir. 7266 erkek, 3215 kız olmak üzere toplam 10481 öğrencinin öğrenim gördüğü bu okulların 233 tanesi II. Abdülhamid döneminde açılmıştır (Maarif İstatistiği, 1310-1311, s.

47). Maarif Salnamelerinde de II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra Menteşe Sancağında açılan iptidailerin durumu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (SNMU, 1316, s. 946-947; SNMU, 1317, s. 1046-1047; SNMU, 1318, s. 1160-1161; SNMU, 1319, s. 451; SNMU, 1321, s. 393):

Tablo 3.
Menteşe Sancağındaki İptidailerin Durumu

Kaza	Mektebin Derecesi	Mektebin Bulunduğu Mevki	Tarih-i Küşadı	Mikdar-ı Masrafı	Mülahazat
Muğla	İbtidai	Muhtelif mahallerde	-	Meçhul	63 adet inşa olunmuştur
Köyceğiz	İbtidai	Muhtelif mahallerde	-	Meçhul	23 adet inşa olunmuştur
Meğri	İbtidai	Muhtelif mahallerde	-	Meçhul	38 adet inşa olunmuştur
Bodrum	İbtidai	Muhtelif mahallerde	-	Meçhul	32 adet inşa olunmuştur
Milas	İbtidai	Muhtelif mahallerde	-	Meçhul	70 adet inşa olunmuştur
Marmaris	İbtidai	Muhtelif mahallerde	-	Meçhul	16 adet inşa olunmuştur
Toplam					242

Tablo 2'deki bilgilere göre, Menteşe Sancağına bağlı kazalarda toplam 242 adet iptidai bulunmaktadır. Böylece Maarif İstatistiğinin yayınlandığı tarihten sonra sancak genelinde yeni iptidailerin inşa edildiği görülmektedir. Yine Menteşe Sancağı genelinde iptidailerin en fazla Milas kazasında en az ise Marmaris kazasında olduğu anlaşılmaktadır. Ancak tablodan da anlaşıldığı üzere, Maarif Salnamelerinde bu okulların açılış tarihi, masrafları ve öğrenci sayısı hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Rüştiyeler

Osmanlı eğitim sisteminde, modernleşme döneminin başlıca okullarından birini de rüştiyeler oluşturmaktadır. Rüştiyeler, Tanzimat döneminde batı tarzında oluşturulan, zamanla ilköğretim kademesiyle birleşen eğitim kurumudur. Rüştiyelerin statülerinin günümüzde tam karşılığı olma makla birlikte, ortaokul seviyesinde eğitim veren bir kurum olarak değerlendirilebilir (Ergin, 1977, s. 383; Öztürk, 2008, s. 300; Vurgun, 2016, s. 25). Rüştiyelerin kurulmasında hem Harbiye ve Tıbbiye gibi yüksekokullara okuryazar öğrenci göndermek hem de yeni açılan ilkokullara öğretmen yetiştirme amaçlanmıştır (Berkes, 1978, s. 138; Vurgun, 2018, s. 17). 1869'da kabul edilen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, modern eğitim-öğretim faaliyetlerinin gelecekteki hedeflerinin yanı sıra rüştiyelerin durumu ve yeniden yapılandırılmasını da belirlemiştir (Demirel, 2002, s. 57). Buna göre; nüfusu 500 haneyi geçen her yerleşim yerinde bir erkek rüştiyesi, öncelikle vilayet merkezlerinde daha sonra ise büyük şehirlerde birer kız rüştiyesinin açılması kararlaştırılmıştır. Nüfus yapısı karma olan yerlerde ise hane sayısı 500'ü geçmek şartıyla hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler için rüştiye açılacaktır. Bu okulların masrafları ve muallimlerin maaşları yerel maarif idarelerinin sandığından karşılanacaktır. Nizamnamede, rüştiyelerde şu derslerin okutulması kararlaştırılmıştır: Ulum-i

Diniyye, Lisan-ı Osmani Kavaidi, İmla ve İnşa, Kavaid-i Arabiyye ve Farisiyye, Tersim-i Hutut, Mebadi-i Hendese, Defter Tutma Usulü, Tarih-i Umumi, Tarih-i Osmani, Jimnastik, Fransızca. Ayrıca dinle ilgili derslerin her toplumun kendi dilinde verilmesi ve gayrimüslimlerin din derslerinin o dinin önde gelenlerinin belirlediği program dâhilinde yapılması da nizamnamede kararlaştırılmıştır (BOA., Y.EE., 112/6, 24 C 1286/1 Ekim 1869). II. Abdülhamid döneminde Tanzimat'tan kalan rüştiye mirasına yenileri eklenmiş ve özellikle 1879'da Mekatib-i Rüştiye dairesinin kurulması ile rüştiye yapım işi hızlanmıştır. Böylece 1880'den sonra vilayetlerde çok sayıda rüştiye inşa edilmiştir (Kodaman, 1991, s. 96).

Tanzimat döneminde rüştiyelerin yayılması Menteşe Sancağında da etkisini göstermiş ve ilk rüştiye 1864 yılında Muğla'da açılmıştır (Eroğlu, 2011, s. 154). II. Abdülhamid döneminde, 1880'lerin sonlarından itibaren rüştiyelerin yapısında değişiklik yapılarak bazı yerlerdeki müstakil rüştiyeler kaldırılmış, öğretim kadrosu ve öğrencileri ile birlikte idadilerin bünyesine alınmıştır (Nurdoğan, 2016, s. 186). Yaşanan bu gelişmeden Muğla Rüştiyesi de etkilenmiş ve 1892'de Muğla İdadisi çatısı altında eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmiştir (Çolak, 2001, s. 4). Menteşe Sancağının diğer yerleşim bölgelerinde ise Muğla'dan sonra ilk rüştiye 1873 yılında Milas'ta açılmış, onu Bodrum (1876) ve Köyceğiz (1889) izlemiştir (Maarif İstatistiği, 1310-1311, s. 37). Maarif Salnamelerine bakıldığında, Menteşe Sancağına bağlı Milas, Bodrum, Köyceğiz, Marmaris ve Meğri kazalarındaki rüştiyeler hakkında bilgi verildiği görülmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki tablolarda Maarif Salnameleri ışığında ilgili kazalardaki rüştiyelerin öğretim kadrosu ve öğrenci sayıları sunulmuştur (SNMU, 1316, s. 886; SNMU, 1317, s. 988-989; SNMU, 1318, s. 1100-1101; SNMU, 1319, s. 399-400; SNMU, 1321, s. 362-363):

Tablo 4.
Milas Rüştiyesi

Sene	H. 1316/ M.1898-1899	H. 1317/ M. 1899-1900	H. 1318/ M.1900-1901	H. 1319/1901-1902	H. 1321/1903-1904
Öğretim Kadrosu	Muallim-i Evvel ve Hüsn-i Hatt Muallimi: Mehmet Şerif Efendi Muallim-i Sani: Mehmet Emin Efendi	Muallim-i Evvel ve Hüsn-i Hatt Muallimi: Mehmet Şerif Efendi Muallim-i Sani: Mehmet Emin Efendi	Muallim-i Evvel ve Hüsn-i Hatt Muallimi: Mehmet Şerif Efendi Muallim-i Sani: Mehmet Emin Efendi	Muallim-i Evvel: Mehmet Şerif Efendi Muallim-i Sani: Mehmet Emin Efendi	Muallim-i Evvel: Mehmet Şerif Efendi Muallim-i Sani: Mehmet Emin Efendi
Öğrenci Sayısı	62	60	51	65	100

Tablo 5.
Bodrum Rüştîyesi

Sene	H. 1316/ M.1898-1899	H. 1317/ M. 1899-1900	H. 1318/ M.1900-1901	H. 1319/1901-1902	H. 1321/1903-1904
Öğretim Kadrosu	Muallim-i Evvel: Mustafa Hulusi Efendi Hüsn-i Hatt Muallimi: Ahmet Efendi	Muallim-i Evvel: Mustafa Hulusi Efendi Hüsn-i Hatt Muallimi: Ahmet Efendi	Muallim-i Evvel: Mustafa Hulusi Efendi Hüsn-i Hatt Muallimi: Ahmet Efendi	Muallim-i Evvel: Mustafa Hulusi Efendi Hüsn-i Hatt Muallimi: Ahmet Efendi	Muallim-i Evvel: Mustafa Hulusi Efendi Hüsn-i Hatt Muallimi: Ahmet Efendi
Öğrenci Sayısı	65	41	43	39	33

Tablo 6.
Köyceğiz Rüştîyesi

Sene	H. 1316/ M.1898-1899	H. 1317/ M. 1899-1900	H. 1318/ M.1900-1901	H. 1319/1901-1902	H. 1321/1903-1904
Öğretim Kadrosu	Muallim-i Evvel: Mustafa Efendi Hüsn-i Hatt Muallimi: Kamil Efendi	Muallim-i Evvel: Mustafa Efendi Hüsn-i Hatt Muallimi: Kamil Efendi	Muallim-i Evvel Vekili: Şükrü Efendi Hüsn-i Hatt Muallimi: Kamil Efendi	Muallim-i Evvel Vekili: Şükrü Efendi Hüsn-i Hatt Muallimi: Kamil Efendi	Muallim Vekili: Şükrü Efendi Hüsn-i hatt Muallimi: Ahmet efendi
Öğrenci Sayısı	15	21	17	19	17

Tablo 7.
Marmaris Rüştîyesi

Sene	H. 1316/ M.1898-1899	H. 1318/ M.1900-1901	H. 1319/1901-1902	H. 1321/1903-1904
Öğretim Kadrosu	Muallim-i evvel ve Hüsn-i Hatt Muallimi: Hüseyin Hulusi Efendi	Muallim-i evvel ve Hüsn-i Hatt Muallimi: Hüseyin Hulusi Efendi	Muallim-i Evvel: Mustafa Asım Efendi Hüsn-i Hatt Muallimi: Mustafa Asım Efendi	Muallim-i Evvel: Mustafa Asım Efendi Hüsn-i Hatt Muallimi: Mustafa Asım Efendi
Öğrenci Sayısı	22	30	39	35

Tablo 8.
Meğri Rüştîyesi

Sene	H. 1316/ M.1898-1899	H. 1317/ M. 1899-1900	H. 1318/ M.1900-1901	H. 1319/1901-1902	H. 1321/1903-1904
Öğretim Kadrosu	Muallim-i Evvel: münhaldir Hüsn-i Hatt Muallimi: Hafız Hasan Efendi	Muallim-i Evvel: Mustafa Hikmet Efendi Hüsn-i Hatt Muallim Vekili: Mustafa Hikmet Efendi	Muallim-i Evvel: Mustafa Hikmet Efendi Hüsn-i Hatt Muallim Vekili: Mustafa Efendi	Muallim Evvel: Hacı Feyzullah Efendi Hüsn-i Hatt Muallimi: Halil Hilmi Efendi	Muallim Evvel: Mustafa Efendi Hüsn-i Hatt Muallimi: Halil Hilmi Efendi
Öğrenci Sayısı	21	26	44	35	34

Tablo 3,4,5,6 ve 7'ye bakıldığında, Maarif Salnamelerinin yayınlandığı her yılda rüştiyeler hakkında bilgi verilmiş olup sadece Marmaris Rüştiyesi 1316 tarihli Maarif Salnamesinde bulunmamaktadır. Ayrıca Menteşe Sancağındaki rüştiyelerin öğretim kadrosunun muallim-i evvel, muallim-i sani ve hüsn-i hatt kadrolarından ve genellikle 2 muallimden oluştuğu görülmektedir. Yine okulların bünyesinde birer hademe görev yapmaktadır. Öğrenci sayısına bakıldığında, en çok öğrencinin Milas Rüştiyesinde öğrenim gördüğü en az öğrencinin ise Köyceğiz Rüştiyesinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu rüştiyelerin öğrenci sayıları genellikle yıllara göre artış ve azalış göstermekle birlikte Bodrum Rüştiyesinin öğrenci sayısı, yıllar içerisinde sürekli azalma eğilimi göstermiştir.

İdadi

İdadiler, Tanzimat döneminde Harbiye ve Tıbbiye'ye girecek öğrencilerin kendilerini geliştirecekleri hazırlık okulu olarak adlandırılmıştır. Başlangıçta askerî amaçlarla kurulan idadiler daha sonra mülki okullara öğrenci yetiştirmek için mülki idadiler olarak da açılmaya başlamıştır. İdadilerin eğitim sisteminde ortaöğretim kurumu olarak yer alması Maarif Umumiye Nizamnamesi ile oluşmaya başlamıştır. Bu bağlamda idadiler, Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde rüştiyelerde eğitimlerini tamamlayan Müslüman ve gayrimüslim öğrencilerin karma olarak bir arada eğitim göreceği bir eğitim kurumu olarak tasvir edilmiştir. Buna göre bin haneyi geçen ve gerekli görülen yerlerde kurulacak olan bu okulların inşası, muallim ve hademe maaşları ve cümle masrafı vilayetin maarif idaresi sandığından ödenecektir. Nizamnamede, idadilerin tahsil müddeti 3 yıl olarak tespit edilmiş ve müfredatı şu derslerden oluşmuştur: Türkçe Kitabet ve İnşa, Fransızca, Kavanin-i Osmaniye, Mantık, İlm-i Servet-i Milel, Coğrafya, Tarih-i Umumi, İlm-i Mevalid, Cebir, Hesap ve Defter Tutma, Hendese ve İlm-i Mesaha, Hikmet-i Tabiiye, Kimya ve Resim. İdadiler, Maarif Nizamnamesinde böylece tasarlanmakla birlikte 1876 yılına kadar İstanbul'da ve taşrada çok sınırlı kalmış; ancak II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde eğitimde yaşanan atılımın en bariz göstergelerinden biri olmuş ve bu dönem bir anlamda idadiler dönemi olarak tasvir edilmiştir (Alkan, 2008, s. 34; BOA., Y.EE. 112/6, 24 C 1286/1 Ekim 1869; Kodaman, 1991, s. 115, 118; Öztürk, 2000, s. 464-465). 1880'den sonra idadiler vilayetler çapında hızla yayılmaya başlamış ve öğrenim süresi 4 yıla çıkarılmıştır. 1890 yılına gelindiğinde ise idadilerin yapılarında önemli değişiklik yaşanmıştır. Bu süreçte, idadilerin masraflarını karşılamak için yeni bir düzenleme yapılmış ve idadi bulunan yerlerdeki rüştiyeler idadilerle birleştirilerek tahsisatları idadilere eklenmiştir. Böylece vilayet merkezlerinde idadilerin süresi rüştiyeleri de kapsayacak şekilde 7 yıla, sancaklarda ise aynı şekilde 5 yıla çıkarılmıştır (Demirel, 2010, s. 52; Sarıçelik, 2010, s. 136-137; Somel, 2010, s. 159; Vurgun, 2018, s. 115). İdadilerin bünyesinde yapılan bu değişiklikten 1892 yılında açılan Muğla İdadisi de etkilenmiştir. Keza Muğla İdadisi gündüzlü olup beş senelik öğrenimin gerçekleştiği sancak idadilerinden biridir (Maarif İstatistiği, 1310-1311, s. 25; Eroğlu, 2011, s. 154). Muğla İdadisinin öğretim kadrosu, dersleri ve öğrenci sayısını Maarif Salnamelerinden hareketle hazırlanan tablodan takip etmek mümkündür (SNMU, 1316, s. 878-879; SNMU, 1317, s. 979-980; SNMU, 1318, s. 1089-1090; SNMU, 1319, s. 391-392; SNMU, 1321, s. 355):

Tablo 9.
Muğla İdadisi

Sene	Dersler ve Öğretim Kadrosu
H. 1316/ M.1898-1899	Müdür: Abdülfettah Efendi Hüsn-i Hatt Muallimi: İsmail Hakkı Efendi Arabi ve Ulum-ı Diniye Muallimi: Ahmet Hulusi Efendi Farisi ve Türkçe Muallimi: Ömer Lütfi Efendi Coğrafya ve İnşa ve Kitabet ve Malumat-ı Nafia ve Hıfzıssıhha Muallimi: Abdülfettah Efendi Fransızca, Hendese, Tarih ve Cebir ve Usul-i Defteri Muallimi: Yakup Celaleddin Efendi Hesap Muallimi: Mehmet Eşref Efendi
H. 1317/ M. 1899-1900	Müdür: Abdülfettah Efendi Hüsn-i Hatt Muallimi: İsmail Hakkı Efendi Arabi Muallimi Ahmet Hulusi Efendi Farisi Muallimi: Ömer Lütfi Efendi Ulum-ı Diniye Muallimi: Ahmet Hulusi Efendi Türkçe Muallimi: Ömer Lütfi Efendi Coğrafya Muallimi: Abdülfettah Efendi Fransızca Muallimi: Yakup Celaleddin Efendi İnşa ve Kitabet Muallimi: Abdülfettah Efendi Hesap Muallimi: Mehmet Eşref Efendi Hendese Muallimi: Yakup Celaleddin Efendi Malumat-ı Nafia ve Hıfzıssıhha Muallimi: Abdülfettah Efendi Tarih Muallimi: Yakup Celaleddin Efendi Resim Muallimi: Mehmet Eşref Efendi Cebir ve Usul-i Defteri Muallimi: Celaleddin Efendi
H.1318/M.1900-1901	Müdür: Abdülfettah Efendi Hüsn-i Hat Muallimi: İsmail Hakkı Efendi Arabi Muallimi Ahmet Hulusi Efendi Farisi Muallimi: Ömer Lütfi Efendi Ulum-ı Diniye Muallimi: Ahmet Hulusi Efendi Türkçe Muallimi: Ömer Lütfi Efendi Coğrafya Muallimi: Abdülfettah Efendi Fransızca Muallimi: Sermed Efendi İnşa ve Kitabet Muallimi: Abdülfettah Efendi Hesap Muallimi: Mehmet Eşref Efendi Hendese Muallimi: Sermed Efendi Malumat-ı Nafia ve Hıfzıssıhha Muallimi: Abdülfettah Efendi Tarih Muallimi: Sermed Efendi Resim Muallimi: Mehmet Eşref Efendi Cebir ve Usul-i Defteri Muallimi: Sermed Efendi
H.1319/1901-1902	Türkçe, İlm-i Eşya, Ahlak ve Coğrafya Muallimi: Abdülfettah Efendi Hüsn-i Hatt Muallimi: İsmail Hakkı Efendi Ulum-ı Diniye ve Arabi Muallimi: Ahmet Hulusi Efendi Farisi ve Türkçe Muallimi: Ömer Lütfi Efendi Hendese, Fransızca, Tarih, Usul-i Defteri ve Hıfzıssıhha Muallimi: Sermed Efendi Hesap, Cebir ve Resim Muallimi: Eşref Efendi
H.1321/1903-1904	Müdür, Coğrafya, Malumat-ı Ziraiye, Sıhhiye, Usul-i Defteri ve Türkçe Muallimi: Abdülfettah Efendi Fransızca, Türkçe, Hendese, İlm-i Eşya ve Cebir Muallimi: Sermed Efendi Hesap, Resim ve Tarih Muallimi: Eşref Efendi Ulum-ı Diniye, Ahlakiye ve Farisi Muallimi: Ömer Lütfi Efendi Arabi ve Türkçe Muallimi: Ahmet Hulusi Efendi Hüsn-i Hatt Muallimi: İsmail Hakkı Efendi Kitabet Muallimi: Şakir Efendi

Tablo 8'den hareketle, Muğla İdadisinde 1316-1321 yıllarında idareci olarak Abdülfettah Efendinin görev yaptığı anlaşılmaktadır. Abdülfettah Efendi bu görevinin yanı sıra yıllar içerisinde Türkçe, Coğrafya, İnşa ve Kitabet, Malumat-ı Nafia, Hıfzısıhha, İlm-i Eşya ve Ahlak derslerinin muallimliğini de üstlenmiştir. Maarif Salnamelerinin yayınlandığı tarihten itibaren Muğla İdadisinde 6 muallim görev yaptığı, son yılda ise muallim sayısının 8'e yükseldiği fark edilmektedir. Bundan başka, muallimlerin farklı derslere de girdiği görülmektedir. Örneğin Sermed Efendi, Fransızca muallimliğinin yanı sıra Hendese derslerini de yürütmektedir. Bu arada yabancı dil olarak Fransızca, idadi müfredatında başlangıçtan itibaren yer almıştır. Dikkati çeken bir diğer ders ise son yıl müfredatta yer alan Malumat-ı Ziraiyedir. II. Abdülhamid döneminde ilköğretimden ortaöğretime kadar okullara ziraat dersi konulmuş, hatta ziraat dersi mesleki eğitim kurumlarının müfredatlarına girmiş ve kısa süreli de olsa idadilere ziraat şubeleri açılmıştır (Vurgun, 2018, s. 122). Bu gelişmelerden Muğla idadisinin de malumat-ı ziraiye dersinin müfredatta yer almasıyla etkilendiği anlaşılmaktadır.

Tablo 10.
Muğla İdadisi Öğrenci Sayısı

Sene	Müslim	Gayrimüslim	Toplam
H. 1313-1314 (M.1895-1896/1896-97)	96	11	107
H. 1314-1315 (1896-1897/1897-98)	93	11	104
H. 1315-1316 (M. 1897-1898/1898-99)	88	9	97
H. 1316-1317 (M. 1898-1899/1899-1900)	106	8	114
H. 1318-1319 (M.1900-1901/1901-1902)	103	5	108

Maarif Salnamelerinde verilen yıllar içerisinde, Muğla İdadisinin öğrenci sayısının 114 ile 97 arasında değiştiği görülmektedir. Okulda, Müslüman öğrenci sayısı 106 ila 88 arasında değişiklik gösterirken, gayrimüslim öğrenci sayısı giderek azalmıştır.

Gayrimüslim Okulları

Osmanlı Devletinin toprakları içerisinde yaşayan gayrimüslimler, Tanzimat döneminde elde ettikleri eğitim konusundaki birikimi II. Abdülhamid döneminde daha da geliştirmişler; kurdukları dernek ve cemiyetler ile bir yandan kendi cemaatleri arasında birlik beraberlik havasını güçlendirmeye gayret ederken diğer yandan açtıkları okullarla milli kimliklerini çocukları ve gençleri üzerinden inşa etmeye çalışmışlardır (Vurgun, 2018, s. 85). Ülke içerisinde gayrimüslim toplulukların yaşadıkları

yerlerden birisi de Menteşe Sancağıdır. Burada yaşayan gayrimüslimlerin eğitim alanındaki birikimlerini, Maarif Salnamelerinden takip edebilmek mümkündür. Bu bağlamda, bölgede yaşayan gayrimüslim topluluklardan Rumların ve Musevilerin okul açtığı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda, sancağa bağlı kazalardaki gayrimüslim okulları ve özellikleri sunulmuştur (SNMU, 1316, s. 932-935; SNMU, 1317, s. 1032-1033; SNMU, 1318, s. 1146-1147; SNMU, 1319, s. 440-441; SNMU, 1321, s. 385).

Tablo 11.
Menteşe Sancağındaki Gayrimüslim Okulları

Kaza	Mektebin İsmi	Mektebin Mensup Olduğu Cemaat	Namına Ruhsat Verilmiş Olan Müdür-i Mesul	Mektebin Derecesi	Aded-i Talebe		Mektebin Tarih-i Küşadı	Ruhsatname Tarihi
					Zükür	İhas		
Milas	-	Rum	Hamidabad Metropolitliği	Rüşdiye	25	0	H.1259	Ruhsatnamesi derdest-i itadır
Milas	-	Musevi	-	Rüşdiye	56	5	H.1309	Ruhsatnamesi derdest-i itadır
Meğri	-	Rum	Hamidabad Metropolitliği	Rüşdiye	155	0	H.1257	Ruhsatnamesi derdest-i itadır

Buna göre, Menteşe Sancağının Milas ve Meğri kazalarında gayrimüslim okulu bulunduğu ve bu okulların erkek ve kız rüştiyeleri olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Meğri'deki Rum rüştiyesinde 155 erkek bulunurken hiç kız öğrenci bulunmamaktadır. Aynı şekilde Milas'taki Rum rüştiyesinin de erkek rüştiyesi olduğu fark edilmektedir. Maarif Salnamelerinde, Ermeni okulunun belirtilmediği Menteşe Sancağında, Musevi okulunun bulunması oldukça dikkat çekmektedir.² Milas'ta Musevilerin rüştiyeye sahip olması, kazada hatırı sayılır bir Musevi cemaati bulunduğunu göstermektedir. Nitekim coğrafi konumu ve ticarete elverişliliği nedeniyle Musevi Cemaati, 19. yüzyılda Rodos, Aydın ve İzmir'den gelip Milas'a yerleşmiştir. Milas Musevileri, ülkede yaşadıkları diğer yerlerde olduğu gibi burada da okul açmışlardır. Havranın yanında yer alan okul, Alliance Israelite Universelle (AIU)³ olarak adlandırılan Evrensel Yahudi Birliğinden maddi yardım görmüştür. Yine Milas'ın önde gelen tüccarı da bu okula yardım ederek araç-gereç, kitap ihtiyacı ve öğretmen maaşını karşılamışlardır.

² Maarif Salnamelerinde Menteşe Sancağında Ermeni okulunun belirtilmemesinde, bölgedeki Ermeni nüfusun yok denecek kadar az olduğundan kaynaklandığını ifade etmek gerekir. Nitekim 1903-1904 tarihlerine ait Aydın Vilayeti Salnamesinde Menteşe Sancağı içerisinde sadece Meğri (Fethiye) kazasında 7 Ermeni'nin bulunduğu kayıtlıdır (AVS, 1321, s. 400).

³ Alliance Israelite Universelle, dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan Yahudileri batılılaştırmak ve modernleştirmek amacıyla 1860 yılında Paris'te kurulan bir yapıdır. Batı Yahudiliğinin reformculuğunu doğuda yaşayan Yahudiler arasında da canlandırıp dünyadaki tüm Yahudilerin haklarını korumak için çalışan birlik, asıl faaliyetini eğitim-öğretim alanında gerçekleştirmiştir (Kuran, 2009, s. 324).

Milas Musevi Mektebinde Türkçe, Fransızca, Yahudi İspanyolcası ve İbranice olmak üzere dört dil öğretilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında da varlığını sürdüren bu okul, 1934'te kapatılmıştır (Çolak, 2003, s. 16, 48-55).

Maarif Salnamelerinde, okulların açılış tarihi ve Rum okullarının Hamidabad Metropolitliği adına ruhsat aldıkları bilgisi yer almıştır. Bununla birlikte tabloda belirtilen okulların isimleri ise verilmemiştir. Yukarıdaki bilgilere göre Menteşe Sancağında açılış tarihi en eski olan gayrimüslim okulunun Meğri'deki Rum rüştiyesi olduğu görülmektedir. Yine Meğri'deki Rum rüştiyesinde Milas'takine nazaran öğrenci sayısı hayli yüksektir.

Kütüphaneler

Tanzimat döneminde İstanbul dışında ülkenin pek çok yerinde müstakil binaları olan vakıf kütüphaneleri kurulmuştur. II. Abdülhamid dönemi ise kütüphanecilik bakımından ise ayrı bir yere sahip olmuş, vakıf kütüphaneleri ıslah edildiği gibi kataloglar hazırlanarak düzenli hizmet vermeleri için gayret gösterilmiştir (Erünsal, 2014, s. 261-280). Bu dönemde kütüphaneler hakkında Maarif Salnamelerinde çeşitli bilgiler verilmiş olup Menteşe Sancağı Muğla kaza merkezinde iki adet kütüphane bulunduğu görülmektedir. Bunlardan birisi Şeyh Mahallesinde bulunan ve mahallesi ile aynı adı taşıyan Şeyh Efendi kütüphanesidir. Hacı Mustafa Efendi tarafından yaptırılan bu kütüphane H. 1282'de inşa edilmiş olup 244 adet kitap bulunmaktadır. Muğla'daki diğer kütüphane ise Emir Küçük Mahallesinde bulunan Kurban Kütüphanesidir. H. 1285 tarihinde Hacı Süleyman Efendi tarafından inşa edilen bu kütüphanede 112 kitap bulunmaktadır (SNMU, 1321, s. 388).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Menteşe Sancağında, 20. yüzyılın başlarında farklı derece ve kademelerde çeşitli eğitim kurumları bulunmakta olup bunların başında medreseler gelmektedir. Dönemin eğitim politikalarında önem verilmeyen medreselerin bölgede yoğun olarak faaliyetlerine devam ettiği ve daha çok kırsal kesimde yoğunlaştığı fark edilmektedir. Özellikle Muğla'dan sonra en çok medreseye sahip olan Meğri kazasındaki medreseler, öğrenci sayısının yüksek olmasıyla dikkati çekmektedir. Örneğin Meğri'ye bağlı Eldirek karyesindeki medresede 354 öğrenci bulunduğu Maarif Salnamelerinde kayıtlıdır. Medrese gibi geleneksel okulların yanı sıra modern ilköğretim kurumları da Menteşe Sancağında yoğun olarak yer almaktadır. Nitekim II. Abdülhamid tahta çıkmadan önce 13 olan iptidai mektep sayısının Maarif Salnamelerinden hareketle dönemin sonlarına gelindiğinde 242'ye ulaştığı görülmektedir. Yani II. Abdülhamid döneminde sancak genelinde 1903-1904 eğitim yılı itibarıyla 229 iptidai mektep açıldığı ortaya çıkmaktadır. Merkez kaza Muğla dışındaki bütün kazalarda rüştiye bulunan Menteşe'de müstakil kız rüştiyesinin belirtilmemesi ise dikkati çeken başka bir husustur. Menteşe Sancağına bağlı kazalardan Milas, iptidai mektebin en çok açıldığı kaza olmasının yanı sıra

rüştiyelerdeki öğrenci sayısının da en yüksek olduğu yerdir. Bunlardan başka Maarif Salnamelerinde, bölgede yaşayan gayrimüslimlerin eğitim kurumları olarak sadece Rum ve Musevi mekteplerinden bahsedilmiştir. Yine dönemin ortaöğretim kurumu olan idadinin Muğla'da bulunması, bölgenin eğitim-öğretim faaliyetleri bakımından önemli bir husustur. Ayrıca Muğla İdadisinde sayısı az olmakla birlikte gayrimüslim öğrenciler de öğrenim görmüştür. Bu arada Menteşe Sancağında bulunan kütüphaneler ise merkez kaza olan Muğla'da toplanmıştır.

Bu çalışmada, Maarif Salnamelerinden hareketle Menteşe Sancağının eğitim serüveni incelenmeye çalışılmıştır. Nitekim Menteşe Sancağının, II. Abdülhamid döneminde eğitimde yaşanan gelişmelerden doğrudan etkilendiği anlaşılmaktadır. Özellikle ilköğretim kurumları üzerinden bunu tespit edebilmek mümkündür. Maarif Salnamelerindeki bu bilgilerin diğer kaynaklarla karşılaştırıldığında daha somut bilgiler elde edilebileceğini de hatırlatmak gerekir. Neticede, bu tarz çalışmalar ile hem dönemin eğitim politikalarının anlaşılması ve analiz edilmesi, hem de eğitimin yereldeki durumu hakkında bilgi edinilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Y. (2011). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Ali Rıza Bey (2010). *Menteşe Sancağının Zirai ve Coğrafi Durumu*, Haz. Bayram Akça, Muğla: Melsa Yayınları.
- Alkan, M. Ö. (2008). Osmanlı İmparatorluğunda Modernleşme ve Eğitim, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 6, 9-84.
- Alkan, M. Ö. (2010). Modernleşme ve Eğitim, *II. Abdülhamid Modernleşme Sürecinde İstanbul*, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul: İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Yayınları.
- Aydın, B. (2009). "Salname", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.36, 51-54.
- Baltacı, C. (1996). Osmanlı Eğitim Sistemi, *Yeni Türkiye Eğitim Özel Sayısı*, sayı 7. Ankara.
- Berkes, N. (1978). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Birbudak, T. S. (2007). Salnamelere göre Sivas Vilayetinde Eğitim-Öğretim (1898-1903), *Kastamonu Eğitim Dergisi*, s. 15, No.1, 303-316.
- BOA, Y.EE. 112/6, 24 C 1286/1 Ekim 1869
- Çolak, M. (2001). *Muğla'da Eğitim (1923-1950)*, Muğla.
- Çolak, M. (2003). *Milas Yahudileri*, Muğla: Milas Belediyesi Kültür Yayınları.

- Demirel, M. (2002). Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri, *Türkler*, c.15. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Demirel, F. (2010). *Mekteb-i İdadi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doktor Esad (2012). *Türkiye'nin Sıhhi-İctimai Coğrafyası Muğla (Menteşe) Sancağı*, Haz. Bayram Akça ve Erdoğan Keleş, Muğla: Melsa Yayınları.
- Ergin, O. N. (1977). *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul: Eser Matbaası.
- Eroğlu, Z. (2011). *Muğla Tarihi*, Muğla: Muğla Belediyesi Kültür Yayınları.
- Erünsal, İ. (2014). II. Abdülhamid Dönemi Türk Kütüphaneciliği ve Kütüphaneleri, *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul: Sultanbeyli Belediyesi Yayınları.
- Fraenkel, J., Wallen N.ve Hyun, H. (2011). *How to Design and Evaluate Research in Education*, New York: Connect Learn Succeed.
- Gelişli, Y. (2002). Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü), *Türkler*, c.15. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Gün, P. (2006). *Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Fethiye (1923-1960)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gündüz, M. (2013). *Osmanlı Eğitim Mirası, Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İpşirli, M. (2003). Medrese, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 28, 327-333.
- Koçer, H. A. (1992). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kuran, N. (2009). Haskala'nın Yahudi Eğitimine Etkisi: Alliance Israelite Universelle ve Toplumsal Dönüşüm "İstanbul AIU Okulları Örneği ile" Milel ve Nihal, 6 (2), 323-341.
- Kütükoğlu, M. (2010). *Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mardin, Ş. (1994). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesi İdaresinde Bulunan Mekatib-i İbtidaiye, Rüşdiye, İdadiye, Âliye ile Mekatib-i Husûsiye ve Ecnebiyenin ve Dersaadet'te Taharri-i İcra Kılınan ve Taşrada Mevcud Bulunan Kütüphanelerin İstatistiki*, 1310-1311 Sene-i Dersiye-i Maliyesine Mahsustur, Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye (Maarif İstatistiği 1310-1311).

- Merçil, E. (2004). Mentешеoğulları, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29, 152-153.
- Merriam, S. B. (2013). *Qualitative research: A Guide to design and implementation*, Çev. Ed. Selahattin Turan, Ankara: Nobel Akademik Yayınları.
- Mete, Z. (2004). “Menteşe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* c. 29, 150-152.
- Nurdoğan, A. (2016). *Modernleşme Döneminde Osmanlı'da İlköğretim (1869-1914)*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Öztürk, C. (2008). Rüşdiye, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* c. 35, 300-303.
- Öztürk, C. (2000). İdadi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21, 464-466.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, İstanbul: MEB Yayınları.
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, İstanbul.
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1317, İstanbul.
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1318, İstanbul.
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1319, İstanbul.
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1321, İstanbul.
- Salname-i Vilayet-i Aydın, 1315.
- Salname-i Vilayet-i Aydın, 1321.
- Sarıçelik, K. (2010). *Konya'da Modern Eğitim Kurumları (1869-1919)*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Sezen, T. (2006). *Osmanlı Yer Adları*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Somel, S. A. (2010). *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vurgun, A. (2016). II. Abdülhamid Döneminde Simav Kazasında Eğitim, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 48, 19-37.
- Vurgun, A. (2018). *II. Abdülhamid Döneminde Bursa'da Eğitim-Öğretim Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

In the period of Abdulhamid II, the *Maarif İdareleri* (Boards of Education) were founded in the provinces to spread the modern education system in Anatolia. This was followed by the institutionalization of every stage of the Turkish education system. Besides institutionalization, education terminology also started to change. *Maarif Salnameleri* (the Education Yearbooks) published by *Maarif-i Umumiye Nezareti* (Ministry of National Education) were published for six times between the years of 1316-1321 (1898-1904). All but one of them, the book of 1320 (1902-1903), still exist. The *Maarif Salnameleri* contentful official documents which give highly detailed information about the history of the Ministry of National Education, ministers, schools, higher education institutes; the number of the schools, non-Muslim schools, syllabuses in Europe, charters, provincial directorates, the *Müze-i Hümayun* (the Imperial Museum), *Matbaa-i Amire* (Official Press), newspapers, and libraries.

In the Ottoman period, Southwest Anatolia was known as *Menteşe*. It was founded by *Menteşe Bey*, and it was called *Menteşeoğulları*. There was a Turkish emirate in this region. The center of the emirate was Milas, but then it changed to Peçin. The whole emirate was conquered by Ottomans circa 1424 and centralized as a sanjak and governed from Muğla.

The *Menteşe* region, as a sanjak, was administrated by the *Anatolian Eyalet* between years of 1450-1737, *Aydın Eyalet* between years of 1841-1867, between years of 1867-1912 *Aydın Vilayet*. In 1918 it became self-contained, then after the foundation of the Turkish Republic, in 1924 it became the province of *Mugla*.

Menteşe Sancak, in the period of Abdulhamid II, was governed by *mutasarrıflar* and in accordance to the Yearbook of the Province of Aydın (1315), the name of the center was Muğla and there were five districts: Bodrum, Köyceğiz, Marmaris, Meğri and Milas.

The current study describes the standards of the education in that period in *Menteşe Sanjak* according to the *Menteşe Yearbooks*. The study is designed as a qualitative descriptive analysis.

Qualitative Research is based on measuring and learning the things in its own social facts for theorizing. In this context, Historical Research techniques have been used. Historical Research involves collecting the data in order to explain the events and happenings in the past. Survey data obtained by a most frequently used method called Document Review, which is analyzing written material works on a specific topic. Historians, for a holistic view for the related culture of civilization, correlate the documents with each other with the methodology. These documents are public records, mostly been using for collecting information for Qualitative Researches, notes, contemporary essays, visual materials, physical materials, art objects. Information about *Menteşe Sanjak* from *Maarif*

Salnameleri sectioned as *madrasahs*, *İbtidailer*, *Rüşdiyeler*, *İdadiler*, non-Muslim schools, and libraries.

Information about Madrasahs, obtained from Maarif Salnameleri; *Kaza*, location, name, teachers, number of the students and the constructive. There were 40 Madrasahs in Menteşe Sanjak and these schools were spread out in villages in the center of the Sanjak, Muğla, there the 20 Madrasahs, not only in the city center, but also in the villages of the city. Following Muğla, the highest number of the schools are in Meğri, however all of them are outside of the city center, which is not an ordinary regulation, and the number of these schools are thirteen (13). In the districts, Meğri had the highest number, there were five Madrasahs, following Meğri, there are two Madrasahs in Milas and Bodrum. There was one teacher in each of them, and 25 Madrasahs built by a benefactor, 15 Madrasahs built by the people of the town. In the Sanjak there were 242 *İbtidai*, most of them were in the Milas district, with the least number being in Marmaris.

Following the Reform, *Rüşdiye* schools started to spread nationwide, and the first *Rüşdiye* of Menteşe Sanjak opened in Muğla. In the Abdulhamit II period, after the 1880s, there some changes occurred in the Sanjak and some of the *Rüşdiye* removed and they centralized to *İdadiler* with their teachers and students. This development affected Muğla *Rüştiye* and in 1892 it became *Muğla İdadisi*. In the other settlements of the Sanjak, after Muğla, the first *Rüşdiye* opened in Milas in 1873, following it in Bodrum in 1876, then in Köyceğiz in 1889 two *Rüşdiye* opened. Information about the *Rüşdiye* can be found in the Education Yearbooks, there are also data about the districts of Milas, Bodrum, Köyceğiz, Marmaris and Meğri. The highest student population was in Milas, the lowest was in Köyceğiz, and these numbers were also increasing and decreasing according to the years. However, the number of Bodrum decreased year by year.

Muğla İdadisi opened in 1892. There were five school years, and the students only attended school in the mornings. After the publication of the Education Yearbooks, there were six teachers in the school. However, in the final year it increased and eight teachers were employed. There were other teachers for different classes. According to the Education Yearbooks, the number of students changed between 114 and 97. The number of the Muslim students remained between 114 and 97, however the number of non-Muslim students decreased over time. There was a non-Muslim community in Menteşe Sancak and their education activities are described in the Education Yearbooks. Greeks and Jews opened schools in this region, for example in Milas and Meğri there were *Rüşdiye* for boys and girls. In the Education Yearbooks, there is information regarding the opening dates of the schools and the fact that they got their permission documents from the Hamidabad Metropolitan Bishopry. However, their names are not mentioned. The oldest school is in Meğri is a Greek *Rüşdiye*. Also, there is some information about libraries in the sanjak; there are two libraries in Muğla.

At the beginning of the 20th century, there were other types of schools in the sanjak apart from Madrasahs. However, beside the Madrasahs, modernized schools started to open in the Sanjak. For example, before the rule of Abdulhamid II, there were just 13 *İbtidai*. However, in the period of his rule this number increased to 242. There were no *Rüşdiyye* for girls, and according to the Yearbooks, there were schools for only Greeks and Jews among the non-muslims. The fact that the only secondary-education school, an *İdadi*, was in Muğla shows the importance of the education services in the region.

In this article, the history of education of the sanjak of Menteşe was examined according to the Education Yearbooks. As a result, it can be seen that the reforms of Abdulhamid II made a significant contribution to the number of institutions.

